

RUSKÁ POMOCNÁ AKCE V ZRCADLE ARCHIVNÍCH FONDŮ ULOŽENÝCH V NÁRODNÍM ARCHIVU V PRAZE

LENKA KLOČKOVÁ – HELENA NOVÁČKOVÁ

Archivní fondy uložené v Národním archivu mají pro studium tzv. Ruské pomocné akce a emigrace z ruské říše v Československu zásadní význam. Soupisy pramenů k této tematice,¹ které byly připraveny – mj. i v reakci na velký badatelský zájem – v letech 1995–2000, zaznamenávají okolo 25 fondů uložených v Národním archivu. Podrobněji připomeneme především čtyři základní fondy, které se problematiky týkají výlučně, a to Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce, Komitét pro umožnění studia ruským a ukrajinským studentům, Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace, Ukrajinské muzeum, a dále se soustředíme na osobní fondy některých významných představitelů ruské a ukrajinské emigrace.

Fond Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce (MZV-RPA)² obsahuje písemnosti politické sekce (sekce II/2) ministerstva zahraničních věcí z 20. a 30. let 20. století. Právě politická sekce byla v roce 1921 pověřena vedením a organizováním Ruské pomocné akce.³

Spisový materiál druhého oddělení politické sekce Ministerstva zahraničních věcí v Praze byl předán Státnímu ústřednímu archivu Studijním ústavem ministerstva vnitra v roce 1959. Archivní fond Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce zpracovaný v roce 1972 má 448 kartonů, přičemž 381 z nich tvoří části RPA mezinárodní a RPA československá.

-
- 1 Srv. Podaný, Václav – Barvíková, Hana (edd.): Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice 1918–1938. Přehled archivních fondů a sbírek uložených v České republice. Praha 1996; srv. též Podaný, Václav – Barvíková, Hana: Emigrace z Ruska v meziválečném Československu. Prameny v českých, moravských a slezských archívech. Praha 2000; srv. též Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl I: Státní ústřední archiv. Praha 2002; srv. též Machatková, Raisa: Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice 1918–1938 (1950). Praha 1998.
  - 2 Inventář fondu Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce, 1920–1939, Hain, Zdeněk a kol.: Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce. 1920–1939. Inventář. Praha 1972.
  - 3 Blíže viz též Československá pomoc ruské a ukrajinské emigraci. Praha 1924.

Část RPA mezinárodní obsahuje zprávy a informace čs. zastupitelských úřadů MZV v Praze o organizaci akce v jednotlivých zemích, o průběhu příslušných mezinárodních konferencí, o jednáních mezinárodního komitétu pro pomoc Rusku, o stavu Nansenova fondu pro uprchlíky, stanovisku sovětské vlády k pomoci apod. Část RPA československá se týká organizace akce na území Československé republiky a zahrnuje písemnosti vztahující se jednak k pomoci hladovějícím v Rusku a jednak – a to zejména – k pomoci ruské a ukrajinské emigraci v ČSR. Pokud se týká pomoci hladovějícím v Rusku, jsou ve fondu uloženy např. zprávy o situaci v nejvíce postižených oblastech, zprávy o činnosti a korespondence institucí, které se na organizaci pomoci podílely, spisy o peněžitých a věcných sbírkách, zprávy o odesílání transportů zboží a potravin, rovněž celkové vyúčtování akce. Materiál byl v zásadě uspořádán podle hesel vzniklých v registratuře MZV, a proto navazující oddíl „pomoc emigraci“ je členěn na součásti: všeobecná pojednání, osvěta, pracovní tábory, registrace, sociální péče, spolky a státní občanství. Část všeobecná pojednání obsahuje spisy MZV týkající se organizace, finančního zabezpečení a likvidace RPA, jejího hodnocení, statistických údajů o akci; osvěta zahrnuje korespondenci MZV a zprávy o dopravě, uložení a činnosti ruských a ukrajinských archivů, dále o přijímání cizích studentů na československé vysoké, střední a odborné školy a o udělování stipendií; podstatnou položkou jsou zde písemnosti, které se vztahují k ruským a ukrajinským vysokým, středním a odborným školám a vědeckým ústavům a obsahují mj. žádosti o subvence, rozpočty, zprávy o činnosti, studijní řády, seznamy studujících a zaměstnanců, rovněž stanoviska Ministerstva školství a národní osvěty k jejich činnosti a právnímu postavení a také inspekční zprávy; pracovní tábory – zde jsou záležitosti související s bývalým zajateckým táborem v Josefově a táborem ruských a ukrajinských repatriantů v Německém Jablonném, tj. v dnešním Jablonném v Podještědí; v části registrace ruských a ukrajinských emigrantů jsou uloženy žádosti o vystavení, popř. prodloužení povolení k pobytu v ČSR; část sociální péče se týká podpor, bytové a léčebné péče, ošacovací akce, péče o děti; spolky – tato součást řazená podle názvů spolků zahrnuje 185 položek, jež se týkají úředního jednání o založení spolků, schvalování stanov a jejich změn, žádosti o podporu; obsaženy jsou i zápisy z valných hromad apod.; státní občanství – žádosti a udělení státního občanství. Nejobsáhlejšími částmi jsou registrace – 160 kartonů, dále osvěta – 90 kartonů a spolky – 73 kartony.

Při pořádání fondu MZV-RPA v roce 1972 byly vyčleněny písemnosti spolků, z nichž pak byly vytvořeny archivní soubory Komitét pro umožnění studia ruským a ukrajinským studentům, Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace a Ukrajinské muzeum v Praze. Fondy byly zpracovány v 70. a 80. letech minulého století. Zde je na místě připomenout, že naprostou většinu těchto fondů – včetně fondu MZV-RPA – zpracovala anebo se podílela na jejich zpracování a zpřístupnění badatelům dlouholetá pracovnice Národního archivu Raisa Machatková.

Archivní fond Komitét pro umožnění studia ruským a ukrajinským studentům (KRUS)⁴ obsahuje písemnosti, které dokumentují vznik, organizaci a činnost Komitétu, který se postupně formoval v letech 1921–1926. Dokumenty uložené ve fondu vypovídají o celkové organizaci studentské podpůrné akce a jejím financování, o životě a spolkové činnosti ruské studentské emigrace. Nacházejí se zde také písemnosti, které se vztahují k činnosti bývalých profesorů ruských a ukrajinských vysokých škol, sdružených v tzv. profesorském sboru při Komitétu. Rozsah fondu je 214 kartonů, písemnosti jsou vymezeny roky 1921–1936.

Osobní spisy ruských a ukrajinských studentů, žádajících o podporu prostřednictvím Komitétu, tvoří nejpočetnější signatury – nacházejí se ve 191 kartonech. Ve spisech jsou obsaženy např. cestovní pasy, potvrzení o majetkových poměrech, informace o studiu, žádosti o finanční podporu, žádosti o studium, studijní výsledky, dotazníky apod.

Dalším fondem, který představuje důležitý pramen ke studiu činnosti ruské a ukrajinské emigrace v meziválečném Československu je fond Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace (RUESO).⁵ Fond obsahuje písemnosti 107 spolků, komitétů, družstev a jiných organizací a institucí jako například politických stran a klubů, kulturních, tělovýchovných, vydavatelských sdružení. Většina spolků působila v Praze, některé v Poděbradech, Josefově a Terezíně. Zpravidla se jednalo o sdružení studentů a profesorů ruských a ukrajinských středních a vysokých škol, profesní sdružení a organizace, dále o sdružení bělogvardějských vojáků a důstojníků, ukrajinských nacionalistů.

Písemnosti jsou uspořádány abecedně podle názvů původců, uvnitř pak podle věcných celků. Fond je uložen ve 205 kartonech, písemnosti jsou vymezeny lety 1918–1945.

Posledním archivním celkem vyčleněným při pořádání fondu MZV-RPA je archivní fond Ukrajinské muzeum, Praha (UM).⁶

Muzeum bylo založeno v roce 1925 ukrajinskou emigrací v Praze sdruženou ve spolku Muzeum osvobozovacího boje Ukrajiny. Zakladatelé spolku se obrátili s výzvou k ukrajinským emigrantům různých zemí, aby zaslali muzeu všechny dostupné materiály a písemné doklady vztahující se k ukrajinskému hnutí za samostatný stát. Různorodé sbírky muzea byly rozděleny do několika oddělení:

---

4 Inventář fondu Komitét pro umožnění studia ruským a zahraničním studentům, Machatková, Raisa: Komitét pro umožnění studia ruským a ukrajinským studentům v ČR, Praha 1921–1935. Inventář. Praha 1986.

5 Inventář fondu Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace včetně naskenovaných dokumentů, Machatková, R. – Kutová, J.: Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR, Praha, Poděbrady. 1918–1945. Inventář. Praha 1978.

6 Inventář fondu Ukrajinské muzeum, Praha, Machatková Raisa: Ukrajinské muzeum, Praha. (1659) 1925–1948. Inventář. Praha 1988.

politicko-diplomatického oddělení, vojenského oddělení (soustředilo archiválie a muzejní předměty ukrajinských armád, internačních a zajateckých táborů), emigrantského oddělení (shromažďovalo archivy institucí, spolků, politických stran, škol i osobní fondy čelných představitelů ukrajinské emigrace), Karpatsko-ukrajinského oddělení, Ševčenkova oddělení (obsahuje materiály k Ševčenkovým slavnostem konaným v různých zemích v letech 1911–1944). Všeobecné oddělení pak soustřeďovalo tisky, plakáty a fotografie. Rozsah fondu je 87 kartonů s archiváliemi z let 1925–1948 a 16 kartonů fotodokumentace.

V současné době probíhá projekt rozsáhlé digitalizace těchto souborů (RUESO, KRUS i UM), v případě fondu RUESO jsou skeny již připojené k inventáři a zveřejněny na webových stránkách Národního archivu. V případě fondů KRUS a UM je digitalizace v závěrečné fázi, před dokončením je připojení skenů k inventářům.

Zajímavá a cenná svědectvím o životě významných osobností i o době, ve které žili, obsahují osobní fondy. 6. oddělení Národního archivu se od svého vzniku v roce 1996 systematicky zaměřuje na získávání osobních fondů významných představitelů politického a kulturního života, představitele ruské a ukrajinské emigrace v meziválečném Československu nevyjímaje.

Máme-li upozornit alespoň na některé z nich, je třeba uvést osobní fond Ječkatěřiny Konstantinovny Breško-Breškovské, jedné ze spoluzakladatelů strany eserů, které se přezdívalo „babička ruské revoluce“, a archiválie dalších eserů, kteří udržovali písemný styk například s bývalým předsedou vlády Alexandrem Kerenským. Jmenovitě jde o osobní archivy Semjona Nikolajeviče Nikolajeva,⁷ Vasilije Gavriloviče Archangelského a jeho manželky Larisy Vasiljevny, Borise Nikolajeviče Rabinoviče, Jegora Jegoroviče Lazareva a Alexandra Michailoviče Aristova.

Cenné jsou rovněž osobní archivy profesora matematiky Alexandra Alexandroviče Čuprova, osobní fond ruského malíře a karikaturisty Fedora Petrikovského, či pozůstalost člena baletu Národního divadla v Praze Dimitrije Dimitrijeviče Grigoroviče-Barského.

Významnou akvizicí se v r. 2013 stala i Sbíрка Olgy R. Hughes, v níž se nachází korespondence archimandřity Isaakije (vl. jm. Ivan Vasiljevič Vinogradov) a biskupa Sergije Pražského (vl. jm. Arkadij Dimitrijevič Koroljov).

Náš přehled by nebyl úplný, pokud bychom nezmínili významnou akvizici z roku 2014. Je jí osobní archiv diplomata a lékaře Václava Girsy, jehož jméno je nerozlučně spjato s Ruskou pomocnou akcí.

⁷ Srv. Machatková, Raisa: Osobní archiv Semjona Nikolajeviče Nikolajeva. *Paginae historiae* 17, 2009, s. 299–303. Srv. též Nikolajev, Semen Nikolajevič: *Vospominanija*. Praga 2002; týž: *Vospominanija*. Na pervom meste pravda i tolko pravda. Praga 2015.

Václav Girsu se stal v dubnu 1921 přednostou politické sekce MZV, která byla pověřena organizací Ruské pomocné akce, a zároveň stál v čele meziministerské komise, která Ruskou pomocnou akci koordinovala.

Úctu a obdiv k této významné osobnosti československých dějin chovají potomci příslušníků ruské a ukrajinské emigrace i dnes, stejně jako před 95 lety.⁸ To, jaká tajemství osobní archiv Václava Girsy ukrývá, se dozvíme po zpracování fondu. V jeho osobním fondu (1,5 bm) jsou mimo jiné uloženy osobní doklady, korespondence, fotografie a rozsáhlé vzpomínky tchána Václava Girsy, profesora soudního lékařství na lékařské fakultě Univerzity Karlovy a později děkana této fakulty, Josefa Reinsberga.

Díky akvizičním aktivitám a také díky výjimečné spolupráci s paní Mgr. Anastásií Kopřivovou, která nám pomáhá navazovat kontakty s rodinami potomků ruských emigrantů, se může Národní archiv pyšnit stále rozmanitější kolekcí osobních fondů vztahujících se k tomuto tématu.

---

8 Srv. MUDr. Václav Girsu – otec kozáků v Československu, dostupné z www.kazaki.cz [20. 9. 2016].